

PAWEŁ MALENDOWICZ
Bydgoszcz

RUCH ANARCHISTYCZNY W EUROPIE W POCZĄTKACH XXI WIEKU

Działalność ruchu anarchistycznego w Europie w pierwszej dekadzie XXI stulecia nie została dotąd zbadana w kontekście jego aktywności w międzynarodowym ruchu antyglobalizacyjnym. Wiedza o anarchizmie tego okresu ma charakter niepełny, a same przejawy aktywności ruchu ukazywane są w publikacjach zwykle przez pryzmat tabloidalnych doniesień środków masowego przekazu. Anarchizm stawiający sobie za cel wolność od wszelkiego przymusu i hierarchii, postulujący pełną emancypację, jest myślą zmarginalizowaną, a sam ruch ujmowany samodzielnie nie jest wpływowy i znaczący. Interpretowany jednak jako część szerokiego i pluralistycznego protestu antyglobalizacyjnego okazuje się jego istotnym elementem. Stąd celem poniższych rozważań jest wskazanie miejsca anarchizmu w ruchu antyglobalizacyjnym oraz istoty myśli anarchistycznej w kontekście jej celów i treści sprzeciwu wobec wybranych aspektów globalizacji. Materiałem źródłowym prowadzonych badań była prasa ruchu anarchistycznego oraz jego dokumenty i materiały propagandowe¹.

Globalizacja jest terminem funkcjonującym od początku lat 60. XX w., który jednak upowszechnił się dopiero w kolejnych dekadach. Oznacza proces zacieśniania więzi i zależności pomiędzy odległymi regionami świata, przyspieszenie przepływu informacji, uniwersalizację i unifikację polityczną, gospodarczą i kulturową. Oznacza jednak także nasilenie tendencji przeciwnych. Wyjaśniana bywa jako konieczny i obiektywny proces lub zależny od państw i instytucji ekonomicznych oraz przez nie inspirowany i ukierunkowywany. Jan Aart Scholte usystematyzował koncepcje wyjaśniania globalizacji w ramach liberalizmów, realizmów politycznych, marksizmów, konstruktywizmów, postmodnizmów i feminimów. Pierwsze interpretują ją jako rezultat postępu technicznego i utworzenia ułatwiających ją infrastruktur instytucjonalnych. Realizmy polityczne globalizację wyjaśniają przez odwoływanie się do rywalizacji między największymi państwami i/lub hegemonii Stanów Zjednoczonych. Dla myślicieli marksistowskich ujmujących świat społeczny w kategoriach klasowych, globalizacja stanowi rezultat kapitalizmu. W konstruktywizmach globalizacja wyjaśniana jest przez odwoływanie się do umysłowego (re)konstruowania społecznego świata, dotyczy zatem sfery świadomości przynależności do niego.

¹ Artykuł jest fragmentem książki P. M a l e n d o w i c z, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Difin 2013.

Postmodernizmy globalizację traktują jako następstwo imperialistycznego charakteru racjonalizmu, a więc narzucania go tubylczym kulturom i nienowoczesnym światom. Feminizmy interpretują globalizację jako wytwór maskulinistycznych sposobów zachowania się i patriarchalnych podporządkowań w skali świata².

Dla przeciwników globalizacji istotne znaczenie ma jej neoliberalny charakter. Nie sprzeciwiali się oni bowiem takim procesom, jak integracja świata, rozwój techniki i środków komunikowania, czy też wzrost popularności myśli demokratycznej w skali światowej. Sprzeciwiali się jednak neoliberalnej globalizacji, co było cechą wspólną wszystkich ruchów antyglobalizacyjnych³. Neoliberalne podejście do globalizacji polega na szerokim likwidowaniu interwencji rządowych na rynku, zwłaszcza poprzez liberalizację, deregulację, prywatyzację i minimalizowanie polityki fiskalnej⁴. W aspekcie gospodarczym nawiązuje ono do elementów angielskiej ekonomii klasycznej Adama Smitha z XVIII w., według którego „niewidzialna ręka” rynku powoduje, że podmioty gospodarcze realizujące swoje potrzeby i dążące do zysku oferują na rynku to, co służy zaspokojeniu potrzeb innych ludzi. Państwo, pełniąc rolę „stróża nocnego”, dba tylko o porządek i bezpieczeństwo⁵. Istotne znaczenie dla rozwoju neoliberalizmu epoki globalizacji miały programy gospodarcze polityków mocarstw światowych lat 80. XX w., m.in. Ronalda Reagana w Stanach Zjednoczonych i Margaret Thatcher w Wielkiej Brytanii. Warunkami rozwoju gospodarczego i zaspokajania potrzeb miały być produkcja i rynek. Kluczowe elementy „reaganomiki” stanowiły: obniżenie stopy wzrostu wydatków z budżetu państwa, „deregulacja” życia gospodarczego i redukcja stawek podatku obrotowego. Ponadto zamierzano zredukować wydatki na programy socjalne i zmniejszyć podatki⁶. Również u podstaw programu ekonomicznego „thatcheryzmu” legła zasada liberalnego i wolnorynkowego nastawienia w kwestiach gospodarczych, cięcie wydatków publicznych i obniżki podatków⁷. Pomijając skutki takiej polityki dla państw, w których była realizowana, przyczyniła się ona do „otwarcia drzwi” dla globalizacji nowych zasad gospodarczych. Jak uznał David Graeber, ruch antyglobalizacyjny sprzeciwia się tak rozumianej globalizacji, interpretując ją jako „fundamentalizm rynkowy albo, lepiej, stalinizm rynkowy, utrzymujący, iż istnieje tylko jeden możliwy kierunek rozwoju ludzkiej historii”⁸. W opinii uczestników protestu przeciwko

² J. A. Scholte, *Globalizacja. Krytyczne wprowadzenie*, przekł. K. Ślęczka, Sosnowiec 2006, s. 137-151.

³ K. Pędziszewski, *Ruch antyglobalistów w kontekście globalnych przemian społecznych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia” vol. XV,1, 2008, s. 27.

⁴ J. A. Scholte, *op. cit.*, s. 41.

⁵ M. Ratajczak, R. Sulc, *Historyczne korzenie ekonomii głównego nurtu*, w: M. Ratajczak (red.), *Współczesne teorie ekonomiczne*, Poznań 2005, s. 14-15.

⁶ K. Sobiech, B. Wóźniak, *Ekonomia podaży (supply-side economics)*, w: *ibidem*, s. 114.

⁷ Centrum im. Adama Smitha, <http://www.smith.org.pl/pl/pages/display/111> (data wejścia na stronę 20.05.11).

⁸ Cyt. za: M. Starna wski, *Alterglobalizm w poszukiwaniu nowej wielkiej narracji*, w: P. Żuk (red.), *Spotkania z utopią w XXI w.*, Warszawa 2008, s. 174.

neoliberalizmowi gospodarczemu ocena ta wiąże się z radykalną interpretacją lese-faryzmu, prowadzącego do potęgowania gospodarczego i politycznego znaczenia korporacji transnarodowych.

Przeciwników globalizacji określa się jako ruchy antyglobalizacyjne, ruch antyglobalizacyjny, ruchy antyglobalistyczne, ruch antyglobalistyczny, ruchy alterglobalistyczne, ruch alterglobalistyczny, ruchy alterglobalizacyjne lub ruch alterglobalizacyjny. Termin *ruchy antyglobalizacyjne* wskazuje na różnorodność jego uczestników (np. ugrupowania komunistyczne i nacjonalistyczne) i wielość protestów przeciwko globalizacji. Terminy: *ruchy antyglobalistyczne* i *ruch antyglobalistyczny* wskazują na sprzeciw wobec globalizmu w znaczeniu doktryny promującej budowanie jednego państwa światowego. Natomiast mówienie o *ruchu alterglobalizacyjnym* lub *alterglobalistycznym* wskazuje na istnienie jednej alternatywy, bądź dla globalizacji opartej na zasadach neoliberalizmu lub wobec globalizmu jako doktryny. Jednakże każda część protestu przeciwko globalizacji i globalizmowi cechuje się inną wizją przyszłości. Wyróżnia je także zróżnicowanie źródeł sprzeciwu. Stąd istotne znaczenie ma stosowanie pojęć: *ruch antyglobalizacyjny* – na określenie zróżnicowanej pod względem metod wielowymiarowej formy sprzeciwu wobec rozmaitych dróg globalizacji politycznej, gospodarczej i kulturowej, opartej na zasadach neoliberalizmu i dominacji korporacji transnarodowych, składającej się z wielu części (grup, organizacji, partii i ruchów społecznych) o zróżnicowanym zakresie i zasięgu, oraz *alternatywy ruchu antyglobalizacyjnego* – na określenie różnych wizji przyszłości. Zasadnym jest także stosowanie pojęcia *ruchu sieciowego*⁹, na określenie rozproszenia globalnych form jego aktywności, ale nie pojęcia „sieci ruchów”. Wartością ruchu sieciowego, jak uznał Manuel Castells, jest zdolność do działania jako jedność w swej różnorodności. To jednak jedność o zmiennej geometrii, możliwa dzięki zmieniającej się integracji celów i komponentów poprzez samowysztalcającą się sieć. Usieciowienie następuje tu zarówno poprzez osobiste kontakty, jak i elektronicznie, łącząc miejsca sieci, jak i miejsca geograficzne. Te miejsca tworzone są przez geografie doświadczenia i władzy. Miejsca doświadczenia są tam, gdzie aktorzy ruchu żyją, zaś miejsca władzy tam, gdzie instytucje globalnego rządzenia spotykają się¹⁰.

Ruch antyglobalizacyjny nie jest współtworzony przez wszystkie ugrupowania, które sprzeciwiają się globalizacji w formie widocznej na przełomie XX i XXI w. Pomimo częściowej zbieżności krytyki przejawów globalizacji pomiędzy ruchem anarchistycznym a np. nacjonalistycznym, świadomie i celowo nie współdziałają one. Ponieważ jednak ruchy te są przeciwnikami globalizacji, w odniesieniu do konkretnych ugrupowań zasadnym jest stosowanie pojęć *ruchy antyglobalizacyj-*

⁹ M. Castells, *Siła tożsamości*, przekł. S. Szymański, Warszawa 2008, s. 139; zob. nt. sieciowej natury ruchów społecznych: M. Diani, *Analiza sieciowa*, przekł. T. Adamski, w: K. Górlach, P. H. Monney (red.), *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 191-214.

¹⁰ M. Castells, *op. cit.*, s. 147.

ne i antyglobalistyczne. Zawarta w tym stwierdzeniu liczba mnoga terminu *ruchy* określa zróżnicowanie wyobrażeń przyszłości, nierzadko przy zbieżności poglądów krytycznych wobec teraźniejszości, ale nie wskazuje na ich współdziałanie.

Jak wskazano wcześniej, globalizacja to wewnętrznie przeciwstawne tendencje i zjawiska. Stąd mając na uwadze jej światowy zasięg i kompresyjny charakter można uznać, że ruchy antyglobalizacyjne są skutkiem samej globalizacji¹¹. Stwierdzenie to nie jest nielogiczne, jeśli w jego wyjaśnienie włączone zostaną podstawowe prawa fizyki, według których każda akcja powoduje reakcję. Mając to na względzie, każde działanie na rzecz globalizacji wywołuje reakcję przeciwną. Ponadto ruchy antyglobalizacyjne wykorzystują metody walki, których rozwój cechuje globalizację, czego przykładem jest Internet. Wreszcie część ruchów antyglobalizacyjnych dąży do zniesienia granic państwowych i ukształtowania społeczności światowej, co jest także cechą globalizacji. Ich cele są zatem globalne. Inne dążą do umocnienia społeczności lokalnych, ale ich zasięg jest również światowy. Podobne rozróżnienia mogą zostać przeprowadzone także w innych aspektach. Stąd ruchy antyglobalizacyjne, obejmujące zasięgiem całą planetę, same są elementarnym skutkiem globalizacji i w efekcie ją współtworzą, zaś ich wizja przyszłości zbudowana na zbliżonej lub niejednorodnej i wieloaspektowej krytyce wobec niej, różni je między sobą.

Ruchy tworzące protest przeciwko globalizacji to m.in.:

- anarchiści: sprzeciwiają się każdej władzy, w tym politycznej i ekonomicznej, a ich celem jest wolność od stosunków przymusowej hierarchiczności;
- autonomiści: sprzeciwiają się asymilacji i dominacji narodów;
- ekolodzy: sprzeciwiają się traktowaniu niektórych części świata jako wysypiska śmieci i ogólnemu skażeniu środowiska na świecie;
- komunitarianie: podkreślają znaczenie wartości wspólnot ludzkich;
- nacjoniści: zwolennicy odrębności narodowej i przeciwnicy wspólnot ponadnarodowych;
- terceryści: przeciwnicy uniwersalizacji poglądów opartych na idei globalizacji, prezentujący tzw. trzecią drogę w poszukiwaniach kierunków rozwoju przyszłości, opowiadający się za nowym porządkiem moralnym, także w stosunkach międzynarodowych¹²;
- komuniści, w tym trockiści: sprzeciwiający się dominacji jednej klasy nad innymi, gospodarce kapitalistycznej w skali globalnej i wyzyskowi człowieka;
- związki zawodowe różnych branż, zrzeszające przede wszystkim robotników przemysłu, ale także innych grup zawodowych: sprzeciwiające się deprecjacji materialnej oraz międzynarodowym umowom o wolnym handlu;

¹¹ Problem ten był dyskutowany podczas spotkania autora z uczestnikami ruchu anarchistycznego podczas wykładu pt. *Anarchizm w dobie globalizacji*, Poznań, 24.03.10.

¹² A. W o j t a s z a k, *Radykalne ruchy społeczne a problem bezpieczeństwa w Unii Europejskiej*, w: J. Knopek (red.), *Unia Europejska jako współczesny aktor stosunków międzynarodowych*, Toruń 2009, s. 242-243.

- ruch chłopski: walczący m.in. o poprawę sytuacji bytowej, sprzeciwiający się międzynarodowym umowom o wolnym handlu;
- ruchy kobiece: działające na rzecz emancypacji i równouprawnienia płci;
- ugrupowania działające na rzecz demokracji bezpośredniej;
- grupy lokalne, regionalne i etniczne: sprzeciwiające się uniformizacji w sferze kultury;
- artyści: w ruchu antyglobalizacyjnym upatrujący możliwości realizacji nowych form sztuki;
- partie lewicy, zaznaczające swój byt i jedność z upośledzonymi grupami społecznymi;
- organizacje pozarządowe: działające m.in. na rzecz biednych;
- grupy intelektualistów, krytycznych wobec globalizacji;
- organizacje religijne, akcentujące sprzeciw wobec laickości i materializmu¹³.

Szczególną rolę dla kształtowania oblicza ruchu antyglobalizacyjnego miały ruchy sieciowe: *No Border* (lub *Noborder*, *No Borders*) (Bez Granic), *Food Not Bombs* – *FNB* (Jedzenie Zamiast Bomb), *No One Is Illegal* – *NOII* (Żaden Człowiek Nie Jest Nielegalny), *People's Global Action* – *PGA* (Globalna Akcja Społeczna), *Reclaim the Streets* – *RTS* (Odzyskiwanie Ulic), *Critical Mass* (Masa Krytyczna).

Sieć *No Border* powstała w 1999 r. jako protest przeciwko szczytowi europejskiemu w Tampere w Finlandii. Zdaniem antyglobalistów protestujących przeciwko szczytowi, jednoczenie Europy oznaczało zwiększenie poziomu kontroli obywateli, nasilenie aresztowań i deportacji poza obszar Unii Europejskiej. Pierwsze spotkanie *No Border* miało miejsce w Amsterdamie w grudniu 1999 r. Celem ruchu było stworzenie platformy wymiany informacji i doświadczeń wśród grup i osób zaangażowanych w różne polityczne walki o charakterze antykapitalistycznym. Zadaniem było również podjęcie współpracy z grupami migrantów. Sieć tworzyły zróżnicowane ugrupowania funkcjonujące na terenie Europy i poza kontynentem. Jedną z metod działań ruchu było organizowanie protestów antygranicznych, np. w ramach demonstracji na granicy Bułgarii i Grecji w 2005 r. działacze ruchu *No Border* głosili solidarność z imigrantami i uchodźcami, opowiadali się przeciwko granicom między państwami, przeciwko działalności punktów zatrzymań uchodźców i za swobodą przemieszczania się. Łączyli się z innymi ruchami, np. antyrasistowskimi i antykapitalistycznymi¹⁴. Podczas *No Border Camp* na Ukrainie w 2007 r. protestowano m.in. przeciwko europejskiej fortecy (*Fortress Europe*)¹⁵. Uczestnicy ruchu twierdzili, że państwa i rozdzielające je granice niszczą wolność jednostek, stanowią formę kontroli ludzi, utrudniają podróżowanie, rozdzielają społeczności ludzkie,

¹³ Zob.: M. Castells, *op. cit.*, s. 141-144.

¹⁴ *International call to No Border actions 22-28 August 2005*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 20, 2005, s. 25.

¹⁵ *Call out for No Border Camp in Ukraine 2007*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 29, 2007, s. 51.

zwłaszcza w regionach przygranicznych, tłumią różnorodność¹⁶. Postulaty te zbieżne były z krytyką sprzeczności globalizacji podjętą przez anarchistów. Uczestnicy ruchu z Wielkiej Brytanii, w tym anarchiści, w 2009 r. wdarli się do biura ministra właściwego ds. imigrantów domagając się zlikwidowania ośrodków internowania działających na terenie państwa¹⁷.

FNB to kampania prowadzona od 1988 r. w krajach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. W Europie Środkowej i Wschodniej zaistniała po przemianach 1989 r. Skupiała osoby sprzeciwiające się polityce zbrojeniowej rządów ich państw. Akcja propagandowa miała na celu uświadomienie konieczności wydawania pieniędzy nie na cele militarne, a socjalne. W ramach kampanii organizowane były zbiórki pieniędzy i żywności dla najuboższych oraz akcje rozdawania posiłków ludziom bezdomnym i ubogim. W Polsce i innych państwach Europy Środkowej i Wschodniej rozwój ruchu zbiegł się z przygotowaniami do wstąpienia do *NATO*¹⁸. W anarchistycznym ujęciu rosyjscy uczestnicy ruchu wskazali, że *FNB* to zwycięstwo biednych nad bogatymi i ich rządami¹⁹.

Kampania *NOII* rozpoczęła się w 1997 r. w Niemczech pod nazwą *Kein Mensch Ist Illegal*. Jej inicjatorami były grupy antyrasistowskie i uchodźcy mieszkający w Niemczech. Celem kampanii była pomoc imigrantom, sprzeciw wobec polityki deportacyjnej krajów Unii Europejskiej oraz propagowanie idei likwidacji granic państwowych. W kampanii uczestniczyły niezrzeszone osoby i reprezentanci pozarządowych organizacji z państw europejskich. Formą jej organizacji były demonstracje, propaganda prasowa i tzw. obozy antygraniczne. Dla przykładu w 1998 r. obóz antygraniczny odbył się na granicy polsko-niemieckiej w Zgorzelcu, zaś w 1999 r. w niemieckim mieście Zittau. W 2001 r. obóz odbył się w Krynkach nieopodal granicy polsko-białoruskiej²⁰. Uczestnicy akcji ze Szwecji za pośrednictwem platformy programowej deklarowali, że Ziemia należy do wszystkich. Wszyscy ludzie mają prawo do swobodnego przemieszczania się i osiedlania na całym świecie. Zgodnie z zasadą „od każdego według jego zdolności, każdemu według jego potrzeb” uczestnicy *NOII* uznali, że mają prawo do szacunku i korzystania z zasobów ziemskich na równych warunkach. Według nich prawdziwą demokrację można zbudować tylko oddolnie. Stąd zorganizowali się w sposób pozaparlamentarny, zaś decyzje podejmowali bez reprezentacji. Uznali się za część globalnego ruchu, który od dawna walczy o wolność, solidarność i sprawiedliwy podział zasobów świata, a także zwalczającego wszelkie formy władzy²¹.

¹⁶ *No Borders!*, <http://www.tigra-nigra.narod.ru/noborders.html> (data wejścia na stronę 16.08.10).

¹⁷ Centrum Informacji Anarchistycznej, 14.03.09, http://cia.bzzz.net/manchester_akcja_no_borders_w_biurze_ministra (data wejścia na stronę 26.07.10).

¹⁸ *Food not bombs*, „Inny Świat” nr 11, b.d.w. ok. 1999, s. 6-7; P. Malendowicz, *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych*, Piła 2007, s. 73-74.

¹⁹ „Foodnotbombs.ru” nr 1, 2008, s. 1.

²⁰ „Wzbronione” nr 3, 1999, s. 3-5; Zaden Człowiek Nie Jest Nielegalny, www.zcnjn.most.org.pl (data wejścia na stronę 30.08.01); P. Malendowicz, *op. cit.*, s. 73.

²¹ *Nätverket Ingen människa är illegal*, *Platform*, <http://www.ingenillegal.org/om-oss/plattform> (data wejścia na stronę 9.04.11).

Kolejnym przykładem ruchu społecznego jest *PGA*. To federacja różnorodnych stowarzyszeń i pojedynczych osób, która powstała w 1998 r. Inspiracją do zawarcia koalicji były demonstracje, które odbyły się w Genewie, w Szwajcarii, w kolejną rocznicę zawarcia Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu, którego kontynuacją była Światowa Organizacja Handlu. Rok po utworzeniu *PGA* liczyła 600 uczestników z obszaru Europy, w tym ponad 300 kolektywów, także z obszaru poza kontynentem. Częścią globalnej akcji *PGA* byli m.in. meksykańscy zapatyści i kolektywy *Food Not Bombs*. *PGA* sprzeciwiała się globalizacji ekonomicznej, w tym przede wszystkim dominacji korporacji w światowej gospodarce. Nie posiadała struktury, ani konkretnej siedziby, była natomiast siecią informacyjną i propagandową w wielu krajach świata. Jej działania opierały się na protestach w formie pikiet, manifestacji i akcji bezpośrednich przeciwko korporacjom, rządowi najbogatszych państw i organizacjom zarządzającym kapitałem międzynarodowym. *PGA* żądała decentralizacji władzy gospodarczej na świecie oraz zmiany podstaw globalnej gospodarki kapitalistycznej poprzez radykalne odwrócenie zasad jej funkcjonowania²².

Ruch *RTS* narodził się w 1993 r. z lokalnego protestu przeciwko budowie autostrady w jednej z londyńskich dzielnic. John Jordan z *RTS* wyjaśniał: „Droga łącząca M11 będzie przebiegać od Wanstead do Hackney w Londynie Wschodnim. Żeby ją wybudować, Ministerstwo Transportu musiało zburzyć 350 domów, wysiedlić kilka tysięcy ludzi, przerąbać się przez jeden z ostatnich starych obszarów leśnych na terenie Londynu i zesześcić okolicę sześcioma pasami asfaltu za 240 mln funtów, a wszystko po to, żeby zaoszczędzić 6 minut jazdy samochodem”²³. Współczesny ruch na rzecz ochrony środowiska miejskiego – *RTS* powstał w 1995 r., zaś wcześniej posługiwała się tą nazwą inna grupa. Jego celem była budowa „tymczasowych stref autonomicznych” (którego to określenia użyła Naomi Klein, przywołując słowa Hakima Beya), przestrzeni miejskich – twórczych, radosnych i tętniących życiem, stanowiących zakłócenie ruchu i codziennego konsumpcjonizmu, przełamanie nieekologicznych i antyhumanistycznych form życia w kapitalistycznej metropolii, w której komunikacja samochodowa stanowi o istocie prędkości życia pozbawionego wymiaru duchowego. W tej formie *RTS* rozprzestrzenił się na inne rejony zurbanizowanej Europy, będąc zaprzeczeniem rzeczywistości ulicznej, pokrytej reklamami, a zastępowaną spontanicznością i zabawą²⁴.

Formą realizacji postulatu światowej zabawy były *Global Street Party* – *GSP* (Globalna Zabawa Uliczna). Akcje *GSP* stały się formą światowego pokojowego oporu wobec globalizacji opartej na działaniach korporacji transnarodowych i rzą-

²² K. Jakubczak, *People Global Action*, „Wzbronione” nr 1, 1999, s. 3-4; *People Global Action*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 25, 2006, s. 44.

²³ Cyt. za: N. Klein, *No space, no choice, no jobs, no logo*, przekł. H. Pustała, Izabelin 2004, s. 331.

²⁴ *Ibidem*, s. 329-341; M. Hamm, *Reclaim the Streets! Global Protests and Local Space*, transl. A. Derieg, 2002, http://www.republicart.net/disc/hybridresistance/hamm01_en.htm (data wejścia na stronę 20.03.11).

dów najbogatszych państw. W 1995 r. w Londynie uczestnicy *GSP* ogłosili: „zabawa uliczna wybuchła na całym świecie ze zderzenia miłości i wściekłości, karnawału i rewolucji, polityki i zabawy. Z Leeds do Sydney, z Amsterdamu do Edynburga, z Berlina do Tel Avivu tysiące ludzi wypędziło samochody, tańcząc i przekształcając prywatne przestrzenie, tworząc własne lokalne festiwale oporu”²⁵.

Masa Krytyczna powstała w 1992 r. w Stanach Zjednoczonych, następnie objęła obszar Europy. Polegała na organizowaniu przejazdów rowerowych ulicami miast, zwykle w piątki (zazwyczaj ostatnie w miesiącu). „Nie blokujemy ruchu” – twierdzili jej uczestnicy, „to my jesteśmy ruchem”²⁶. Po 2000 r. odbywała się, jak ocenił Jarosław Urbański, w 300-350 miastach na świecie. W San Francisco, gdzie została zapoczątkowana, gromadziła ok. 2 tys. osób, Nowym Jorku ok. 5 tys., Londynie 1,5 tys., Berlinie 500 do 1 tys. W Polsce w przejeździe rowerzystów w Gdańsku w czerwcu 2004 r. wzięło udział 4 tys. uczestników, zaś w sierpniu 2004 r. w Warszawie było ich 1,4 tys.²⁷ Warszawscy uczestnicy Masy wytyczyli następujące cele swojej aktywności: „zwrócenie uwagi na obecność rowerów w mieście”, „wykorzystywanie asfaltu jako podstawowej nawierzchni dróg rowerowych”, „powstanie spójnej sieci wygodnych i bezpiecznych dróg rowerowych, przejezdnych dla wszystkich typów rowerów oraz towarzyszącej im infrastruktury”, „utrzymywanie głównych ciągów rowerowych w stanie przejezdności przez cały rok”, „większy udział rowerów w ruchu ulicznym”²⁸. Uczestnicy Masy uznali ją za ruch, a nie organizację, za działanie bez przywódców. Według nich „Masa Krytyczna może być niezłą zabawą, ale sama w sobie nic nie zmienia. Masa jest efektywna tylko wtedy, kiedy łączy się z prawdziwym lobbingiem – takim, jak nacisk na samorządy i władze centralne aby budowały drogi rowerowe i tworzyły nowoczesne prawodawstwo”²⁹. Forma protestu rowerowego jest zgodna z zaangażowaniem anarchistów w działania na rzecz zachowania środowiska naturalnego i swobody przemieszczania się.

Jednym z elementów ruchu antyglobalizacyjnego był ruch anarchistyczny. Wśród inicjatyw antyglobalizacyjnych z udziałem anarchistów światowy zasięg miały działania w ramach sieci *Anarchist Black Cross – ABC* (Anarchistyczny Czarny Krzyż) oraz *Anarchists Against the Wall – AATW* (Anarchiści Przeciwko Murowi). *ABC* to grupy aktywistów mające na celu obronę więźniów i osób prześladowanych, którymi zwykle byli anarchiści i inni ludzie, skazywani, zdaniem anarchistów, za wyznawane i realizowane poglądy polityczne. Wyłonił się w początku XX w. z *Anarchist Red Cross* (Anarchistyczny Czerwony Krzyż), organizacji powstałej w carskiej Ro-

²⁵ Global Street Party, <http://rts.gn.apc.org/global2.htm> (data wejścia na stronę 28.12.10).

²⁶ Cyt. za: N. Klein, *op. cit.*, s. 333.

²⁷ J. Urbański, *Odzyskać miasto. Samowolne osadnictwo, skłoting, anarchitektura*, Poznań 2005, s. 39.

²⁸ Warszawska Masa Krytyczna, http://www.masa.waw.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=28 (data wejścia na stronę 4.05.11).

²⁹ Miasta dla rowerów, <http://www.rowery.org.pl/cm.html> (data wejścia na stronę 4.05.11); Critical-mass.info, <http://critical-mass.info/howto/> (data wejścia na stronę 4.05.11).

sji. Pierwsza grupa *ABC* poza Rosją powstała w Wielkiej Brytanii. Po 1917 r. *ABC* przeniósł się do Niemiec, następnie Holandii i Francji. Jego działalność stopniowo zanikła w latach 30. Odrodził się pod koniec lat 60. w Wielkiej Brytanii. W latach 70. podstawę teoretyczną dla organizacyjnego wymiaru funkcjonowania *ABC* stworzył amerykański aktywista Lorenzo Kom'boa Ervin. W Europie Środkowej i Wschodniej wznowił działalność w latach 90. XX w. (np. w Polsce istniał od 1994 r., a jego sieć ogólnokrajowa od 1996 r.)³⁰.

Uczestnicy *ABC* w Europie i innych częściach świata prowadzili działalność w zakresie udzielania pomocy uczestnikom protestów społecznych. Polegała ona głównie na organizowaniu kampanii propagandowych na rzecz uwolnienia więźniów, publikowaniu listów więźniów, adresów miejsc, w których przebywali celem wysyłania do nich listów wspierających i paczek. Rządziej *ABC* udzielał pomocy finansowej zatrzymanym i ich rodzinom. W tym celu tworzył specjalne fundusze, ubezpieczalnie, organizował zbiórki i koncerty charytatywne. Poszczególne grupy za pośrednictwem wydawanych czasopism prowadziły kampanie przeciwko systemom więziennictwa w poszczególnych państwach³¹. *ABC* wydawał ulotki i broszury, których treści dotyczyły postępowania wobec organów ścigania, czego przykładem był wydany w 1998 r. w Rosji poradnik o prawnych i praktycznych wskazówkach związanych z postępowaniem podczas zatrzymań przez milicję³².

Ruch *AATW*, który choć działał poza Europą, zyskał grono sympatyków na kontynencie. Został utworzony w 2003 r. jako grupa działająca metodami akcji bezpośredniej przeciwko budowie muru dzielącego osiedla żydowskie w Izraelu i terytorium Autonomii Palestyńskiej. Pierwszy obóz *AATW* powstał w miejscowości Masha na terenie Autonomii. Uczestniczyli w nim aktywiści izraelscy, palestyńscy i międzynarodowi. Działał cztery miesiące, podczas których stał się swoistym ośrodkiem rozpowszechniania informacji o celach akcji. Kolejne obozy zorganizowano w okolicach Budrus i Bil'in. Do 2010 r. *AATW* zorganizowali setki pokazów i akcji na rzecz likwidacji muru. Akcja była żywo wspierana przez europejską prasę ruchu anarchistycznego. *AATW* swoje cele realizowali także innymi metodami, przede wszystkim popularyzatorskimi i uczestniczeniem w wykładach i odczytach³³. Jak uznali publicyści ruchu alternatywnego, o sukcesie *AATW* zdecydowały następujące czynniki: „Po pierwsze to zdrowe poczucie dobra i zła, które pozwoliło im określić

³⁰ „Biuletyny Informacyjne Anarchistycznego Czarnego Krzyża”; Anarchistyczny Czarny Krzyż, www.most.org.pl/ack (data wejścia na stronę 16.01.01), <http://www.ack.most.org.pl/> (data wejścia na stronę 30.04.11); Anarchist Black Cross, *Information and Resources*, b.m.w. 2002, s. 8; List od: Anarchistyczny Czarny Krzyż, poczta tradycyjna (7.02.01) (nazwisko w zbiorach autora).

³¹ [Salwa], *Czarny Krzyż*, „Rewolta” nr 3, 1989, s. 5.

³² *Пособие Активисту (юридические и практические советы при общении с милицией)*, Москва 2008.

³³ *Anarchists Against The Wall Initiative Request Support*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 30, 2007, s. 48; *Anarchists Against The Wall*, http://www.awalls.org/about_aatw (data wejścia na stronę 20.03.11); *Interview de membres d'Anarchistes contre le mur*, <http://www.avoxautre.be/spip.php?article1238> (data wejścia na stronę 5.08.10).

mur jako symbol całego zła okupacji i globalnej ery opartej na murach i apartheidzie o wiele wcześniej niż dostrzegli to inni. Po drugie to zdolność do poświęceń i umiejętność przewyciężenia własnych lęków, które nas często paraliżują. Po trzecie to bezpośrednie relacje z palestyńską młodzieżą, ludźmi w ich wieku, które pozwalają na dużo bardziej otwartą współpracę niż ta, którą podejmowały starsze pokolenia działaczy antyokupacyjnych³⁴.

Najbardziej dostrzegalnym przejawem antyglobalizacyjnego protestu, w którym uczestniczyli anarchiści, i który stał się przedmiotem zainteresowania środków masowego przekazu, były wystąpienia w formie demonstracji i zamieszek. Zostały one zapoczątkowane poza Europą, podczas szczytu Światowej Organizacji Handlu w 1999 r. w Seattle. Na terenie Europy protest kontynuowany był podczas posiedzenia przedstawicieli Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego w 2000 r. w Pradze. Protesty w stolicy Czech były pierwszymi na terenie Europy zrealizowanymi na tak dużą skalę (z uwagi na liczbę uczestników, choć trudną do oszacowania, i zasięg propagandy medialnej). Antyglobaliści, w tym anarchiści, nie stronili wówczas od spektakularnych akcji happeningowych oraz działań z użyciem siły. Prasa związana z ruchem anarchistycznym nazwała wydarzenia praskie „rewoltą”: „Po doświadczeniach z Seattle, gdzie szczytowi towarzyszyły kilkudniowe zamieszki na ulicach, kapitaliści doszli do wniosku, że zrobią swój zjazd w cichej Pradze. Jednak nic to im nie przyniosło. Hasło przeciwników globalizacji, aby zamienić Pragę w Seattle zostało zrealizowane. Znowu musiało dojść do konfrontacji z policją, wiernymi psami broniącymi systemu ucisku i niesprawiedliwości³⁵. Zwolennicy metod pozapacyfistycznych twierdzili wówczas: „Wiele osób uczestniczących w protestach była oburzona przemocą protestujących w Pradze. Wybór formy protestu jest na dzień dzisiejszy mocno ograniczony: pacyfistyczne protesty (transparentyzm) olewane z góry przez urzędników w myśl zasady: ‘pokrzyczą i sobie pójdą’ lub przyjęcie strategii sprzężenia zwrotnego, które odbija się rykoszetem w stronę władzy tak, jak sobie na to zapracuje. Obecna przemoc może być zwiastunem dekady terroru³⁶”.

Protest antyglobalizacyjny z udziałem anarchistów realizowany był także m.in. podczas spotkania głów państw Unii Europejskiej w 2001 r. w Göteborgu, spotkania liderów grupy G8 w 2001 r. w Genewie, posiedzenia głów państw europejskich w Dublinie w 2004 r., czy też szczytu ekonomicznego w Warszawie w 2004 r. Anarchiści uczestniczyli w wymienionych protestach, ale międzynarodowe struktury ruchu nie zorganizowały ich.

Jedną z form antyglobalizacyjnej aktywności było skupianie się anarchistów w *Black Bloc* (Czarny Blok), czyli grupach ludzi ubranych w kolorze czarnym, z zasłoniętymi, a zatem nierozpoznawalnymi twarzami. Termin ten był używany przez

³⁴ Centrum Informacji Anarchistycznej, 19.06.08, http://cia.bzzz.net/alterkino_org_anarchisci_przeciwno_murowi (data wejścia na stronę 29.07.10).

³⁵ *Rewolta na ulicach*, „Bunkier” nr 12, 2001, s. 10-11.

³⁶ [Robo], *Praga*, „Versus” nr 6, b.d.w. ok. 2000, s. 3.

policję w celu scharakteryzowania uczestników demonstracji. *Black Bloc* funkcjonował już w latach 80. w Niemczech, jednak po pierwszym dużym proteście w Seattle w 1999 r. stał się powszechnie stosowaną formą tymczasowego zrzeszania podczas demonstracji³⁷. W czasie wystąpień przeciwko szczytowi liderów państw G8 w Genewie w 2001 r. każda grupa Czarnego Bloku miała swoją nazwę (np. polska grupa przyjęła imię Jerzego Kukuczki, co było metaforą do zdobywania szczytów i realizowania trudnych zadań). Bardziej radykalne, nastawione na walkę, były wówczas grupy włoskie: *Ya Basta* i *Tutti Bianchi*. Uzbrojone były w kije, tarcze, ochraniacze³⁸. Takie formy działań anarchistów były właściwe także innym masowym protestom, w których uczestniczyli³⁹.

W kolejnych latach anarchiści inicjowali lub włączali się do protestów antyglobalizacyjnych w rozmaitych strukturach sieciowych. Przykładem tego może być Białoruskie Forum Społeczne zorganizowane w Mińsku w 2004 r.⁴⁰ i w latach następnych, *Network Against G8* (Sieć Przeciwko G8) organizująca w 2006 r. protesty w Sankt-Petersburgu w Rosji⁴¹, czy zainteresowanie działalnością brytyjskiego *Corporate Watch* (Monitoring Korporacji), zajmującego się monitorowaniem działalności korporacji transnarodowych⁴². Przejawem protestu antyglobalizacyjnego była *ESF Action Network* (Sieć Europejskiego Forum Społecznego)⁴³. Spotkania w ramach *European Social Forum* (Europejskie Forum Społeczne) odbywały się od 2002 r. Miały miejsce także krajowe fora oraz *World Social Forum* (Światowe Forum Społeczne) organizowane od 2001 r., początkowo w brazylijskim Porto Alegre, które to dla antyglobalistów stanowiło wzorzec realizacji idei demokracji uczestniczącej⁴⁴. Anarchiści brali udział w Forum Wolnościowym, Anarchistycznym i Antyautorytarnym⁴⁵.

³⁷ D. Van Deusen, X. Massot (ed. and comp.), *The Black Bloc Papers. An Anthology of Primary Texts From The North American Anarchist Black Bloc 1988-2005. The Battle of Seattle Through The Anti-War Movement*, Shawnee Mission 2010; „Red & Black Revolution. A magazine of libertarian communism” nr 6, 2002, <http://www.wsm.ie/content/bashing-black-bloc> (data wejścia na stronę 8.08.10); *Crni blok za početnike*, http://www.inventati.org/anarhizam/index.php?option=com_content&task=view&id=875 (data wejścia na stronę 4.08.10).

³⁸ „Inny Świat” nr 15, b.d.w., s. 9; „Mać Pariadka” nr 4, 2000, s. 6-13.

³⁹ Zob. szerzej: [Severino], *Has the Black Block tactic reached the end of its usefulness?*, „Red & Black Revolution. A magazine of libertarian communism” nr 7, 2003, s. 25-28.

⁴⁰ BSF Organizational Committee, *Belarusian Social Forum*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 18, 2004, s. 21.

⁴¹ *Network Against G8 (Russia/ex-USSR) – Basic principles*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 24, 2006, s. 27.

⁴² Corporate Watch, <http://www.corporatewatch.org/?lid=58> (data wejścia na stronę 10.04.11).

⁴³ „From Thoughts To Action” b. nr, b.d.w. ok. 2008, s. 2.

⁴⁴ M. S t a r n a w s k i, *Alterglobalizm w poszukiwaniu nowej wielkiej narracji*, w: P. Żuk (red.), *Spotkania z utopią w XXI w.*, Warszawa 2008, s. 175-176.

⁴⁵ Centrum Informacji Anarchistycznej, 6.05.06, http://cia.bzzz.net/goraco_w_atenach_podczas_esf (data wejścia na stronę 31.07.10).

Zamieszki w skali krajowej były domeną aktywności anarchistów greckich. Najczęściej wybuchały wraz z pogarszającą się sytuacją materialną społeczeństw Europy lub w związku z działaniami władzy ograniczającymi prawa socjalne. Nader często anarchiści byli uczestnikami lub inicjatorami zamieszek w latach 2008-2010, czego powodem był światowy kryzys gospodarczy i pogarszająca się sytuacja finansowa Grecji. Odmiennym przykładem zamieszek były te, które zainicjowane zostały w Atenach pod koniec 2008 r., kiedy policjant ranił śmiertelnie nastoletniego anarchistę Alexandrosa-Andreas Grigoropoulosa⁴⁶. Akcje solidarnościowe z greckimi zamieszkanymi miały miejsce także w innych państwach.

O organizacyjnym obrazie ruchu anarchistycznego decydowały setki grup lokalnych i krajowych federacji, a także redakcji prasowych i internetowych. Na szczeblu międzynarodowym anarchistów zrzeszała *International of Anarchist Federations/Internationale des Federations Anarchistes – IAF/IFA* (Międzynarodówka Federacji Anarchistycznych, międzynarodówka anarchistyczna), która powstała w 1968 r. Tworzyły ją federacje z Francji i Belgii, Wielkiej Brytanii i Irlandii, Włoch, Hiszpanii i Portugalii, Niemiec i Szwajcarii, Białorusi, Bułgarii oraz Czech i Słowacji, a ponadto spoza Europy federacja z Argentyny⁴⁷. Anarchosyndykalistyczne związki zawodowe zrzeszało działające od 1922 r. *International Workers' Association – IWA* (Międzynarodowe Stowarzyszenie Pracowników, międzynarodówka anarchosyndykalistyczna). Tworzyły je struktury z Francji, Hiszpanii, Włoch, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Norwegii, Słowacji, Polski, Portugalii, Rosji, Serbii, a ponadto z Argentyny i Brazylii, oraz grupy „zaprzyjaźnione” z Chile, Kolumbii i Australii⁴⁸.

Celem ruchu anarchistycznego było niezmiennie dążenie do osiągnięcia stanu wolności od władzy państwowej i gospodarczej, w tym wszelkich instytucji hierarchizujących ludzi. Był to cel ostateczny, maksymalistyczny i globalny. Tak też w myśli anarchistycznej ujmowana była idea anarchistycznej wolności – jako autoteliczna, pierwotna i najwyższa. W ramach realizacji celów bliskich, minimalistycznych i obronnych anarchiści przeciwstawiali się autorytaryzmowi władzy państwowej, systemu globalnej gospodarki i zuniformizowanym wzorcom kultury. W tych obszarach ludzkiej aktywności miała być, zdaniem anarchistów, ograniczana wolność ludzi, co na początku XXI w. miało mieć zasięg globalny.

Wyzwaniem dla ruchu anarchistycznego działającego w tym okresie było określenie przedmiotu sprzeciwu. Niezmiennie pozostawała nim władza, ale w myśli anarchistycznej przełomu wieków jej ośrodek interpretowany był przez pryzmat niejednoznacznych relacji państwa z instytucjami finansowymi i międzynarodowymi korporacjami. W anarchizmie tego okresu zarysowały się następujące stanowiska określające rolę państwa w relacjach między nimi:

⁴⁶ Centrum Informacji Anarchistycznej, 7.12.08, http://cia.bzzz.net/ateny_16_letni_anarchista_zastrzelony_przez_policje (data wejścia na stronę 27.03.11).

⁴⁷ International of Anarchist Federations / Internationale des Federations Anarchistes, http://www.iaf-ifa.org/home/index_en.html (data wejścia na stronę 18.06.10).

⁴⁸ International Workers Association, <http://www.iwa-ait.org/?q=sections> (data wejścia na stronę 4.03.11).

- korporacje wypierają państwo ze sfery władzy nad społeczeństwem, czego efektem będzie powstanie „mega-państwa”⁴⁹, opierającego się na przepisach prawa spisanych zgodnie z wytycznymi korporacji i zasadami ekonomii (stanowisko dominujące w latach 90. XX w.),
- państwo stanowi instytucję, która wspólnie z korporacjami współrządzić będzie światem, stało się „agencją ochrony” dla interesów korporacji, które w zamian wspierają elity polityczne, zabezpieczając ich pozycję (stanowisko dominujące po 2000 r.),
- państwo umacnia swój status, nieprzerwanie utwierdza onnipotentną pozycję także w gospodarce, dla której funkcjonowania określa zasady wyrażone w przepisach prawa, w czym jest monopolistą (stanowisko mniejszościowe).

Powyższe stanowiska były zbliżone do różnic w interpretacji znaczenia państw i korporacji określonych w neorealizmie, neomarksizmie, neoliberalizmie i teorii globalnej spirali polityczno-ekonomicznej⁵⁰. Niezależnie od różnic w powyższych stanowiskach, władza (polityczna lub gospodarcza) pozostała – w opinii anarchistów – sferą odseparowaną od społeczeństwa. Przejawiało się to w zaniku tradycyjnych funkcji państwa, w tym przede wszystkim socjalnej, oraz zakłóceniach lub „zatorach” w przepływie informacji od społeczeństwa do władzy. To nie tylko elity polityczne, ale też korporacje miały budować owe zatory (w różnym stopniu, w zależności od uznania jednego z powyższych stanowisk), dla których uzasadnieniem miały być ich interesy. Dla anarchistów radykalizacja antydemokratyzmu kierunku przemian w stosunkach władza – społeczeństwo wyrażała się w braku posłuchu dla oczekiwań społecznych. Właściwy przepływ informacji z dołu do góry zastąpiony został postępującą inwigilacją społeczeństwa i rozbudowywaniem więzień. Były one interpretowane jako immanentna cecha systemów, w których istnieje władza. W myśli anarchistycznej wzmożenie kontroli społeczeństwa i więzienia były przejawem dążności do władzy jednych, a stąd ograniczenia wolności innych. Dążenia te, przejawiające się w supremacji interesów partykularnych, stanowiły zatory uniemożliwiające ekspresję żądań społecznych. Tylko jednak likwidacja władzy mogła usunąć owe zatory, jak i cały system regulacji potrzeb społecznych ujęty w granicach państwowych. Ponadto artykulacja oczekiwań społecznych była coraz bardziej utrudniona z uwagi na pogłębiające się rozdzielenie władzy politycznej i gospodarczej, umiędzynarodowienie tej ostatniej oraz brak konkretnego ośrodka, ku któremu żądania miałyby być kierowane.

Stąd anarchiści radykalnej krytyce poddali systemy gospodarcze współczesnych państw i gospodarkę światową. Definiowana ona była jako system autonomizujący się od realnych potrzeb społecznych, wymykający się spod kontroli społecznej, utrwalający władzę właścicieli środków produkcji i rozwijającej się grupy ludzi tworzących organizacje i instytucje zarządców globalnych finansów. Ponadto, z czym

⁴⁹ *Witajcie w Nowym Wspaniałym Świecie!*, „Biuletyn Anty-rządowy” nr 1, 2001, s. 4.

⁵⁰ D. E. S t a s z c z a k, *Globalizacja. Zbiorowa hegemonia mocarstw i korporacji transnarodowych a globalny marketing*, Toruń 2007, s. 25-38.

zgadzali się nie tylko antyglobaliści, w tym anarchiści, globalizacja oznaczała stopniowe ograniczanie autonomii poszczególnych państw, które przejawiało się w działaniach w sferze polityki podatkowej, ubezpieczeń społecznych, ochrony środowiska, czy polityki wobec inwestorów zagranicznych⁵¹.

W ocenie anarchistów kapitalizm to system gospodarczy, który opiera się na potrzebie stałego postępu, który interpretowany był pejoratywnie. Już w XIX w. prekursor anarchizmu Michaił Bakunin prognozował: „Wielki przemysł i spekulacje bankowe, pochłaniając nawet z czasem samą produkcję przemysłową, muszą nieustannie, pod groźbą bankructwa, rozszerzać zakres swej ekspansji, pochłaniać rzesze drobnych spekulantów i producentów, dążąc z konieczności do wyłącznej, uniwersalnej władzy w świecie”⁵². Zmiany globalizacyjne stanowiąc miały przejaw tej potrzeby. Kapitalizm doby globalizacji jest „gorszy” od tego z okresu XIX w., ponieważ jest wynikiem rozszerzenia i intensyfikacji „ucisku kapitału nad ludzkością”, nie jest jednak „gorszy” w samej logice funkcjonowania, która sprowadza się do konieczności eksploatacji ludzi i natury⁵³. Dla międzynarodówki anarchistycznej globalizacja gospodarcza to po prostu kolejny etap rozwoju kapitalizmu, w którym władza kapitału rozwijana jest na poziomie globalnym⁵⁴. Zgodnie z analizą Rafała Wieniawy, którego *Wolnościowa krytyka globalizacji ekonomicznej* publikowana była przez wydawnictwa ruchu anarchistycznego, po II wojnie światowej państwa zachodnie wycofały się ze swoich kolonii z uwagi na zbyt duże koszty finansowania wojska i policji. Ponieważ jednak kapitalizm nie mógł istnieć bez kolonii, państwa kapitalistyczne stworzyły nową wersję kolonializmu. W formie ekonomicznej uzależniły one od siebie były kolonie, choć nie stroniły od argumentów militarnych w sytuacjach zagrażających ich interesom. Globalizacja to zatem neokolonializm, w którym postępuje wzrost znaczenia wielkich korporacji i znoszenie barier krępujących ich wpływy, w imię zysku, który jest cechą ekonomii kapitalistycznej. Można go osiągnąć przez obniżenie kosztów produkcji, te zaś obniża się przez znalezienie taniej siły roboczej oraz tanie i łatwe nabywanie surowców i półproduktów. Ponieważ państwa będące niegdyś koloniami nie zdołały wytworzyć własnego przemysłu opartego na wysoko zaawansowanych technologiach, nie powstała tam warstwa wykształconych technicznie specjalistów. Stąd ludności tych państw przypadła rola taniej, niewykwalifikowanej siły roboczej. Ponadto po wycofaniu się państw-kolonizatorów były kolonie stały się od nich uzależnione. Koncerny zachodnie inwesto-

⁵¹ A. G w i a z d a, *Wyzwania globalizacji – zagrożenia dla polityki państw narodowych*, „Przegląd Politologiczny” nr 3-4, 1998, s. 10.

⁵² M. B a k u n i n, *Państwowość a anarchia*, w: M. Bakunin, *Bakunin, Pisma wybrane*, t. II, przekł. B. Wścieklica, Z. Krzyżanowska, Warszawa 1965, s. 181-182.

⁵³ *Globalizacja. Korzenie, historia, analiza, opór* (za: „Do or Die. Voices from the Ecological Resistance”, nr 8), „Inny Świat” nr 13, 2000/2001, s. 20.

⁵⁴ International of Anarchist Federations / Internationale des Federations Anarchistes, *Analysis of the international situation*, IAF VII Congress, Besançon, France, 9-12.04.04, „Anarkiista Debato. Magazine of IAF” nr 0, 2006, s. 9-14.

wały zatem w krajach rozwijających się i udzielały im pożyczek. Inwestycje te nie przyczyniały się jednak do podniesienia poziomu technicznego przemysłu. Ponieważ pracownicy niewykwalifikowani otrzymują wynagrodzenia za pracę, które są niższe niż te w państwach zachodnich, koncerny zachodnie zwiększają swój zysk. Środki pieniężne są następnie transferowane do państw zachodnich, przynosząc im również określone profity⁵⁵.

W opinii anarchistów państwem, które pełni najistotniejszą rolę w systemie neokolonialnym są Stany Zjednoczone. Zdaniem bułgarskich publicystów prasy anarchistycznej historia „państw-globalizatorów” sięga jednak starożytności. „Globalizatorami” byli władcy rzymscy, Czyngis-chan – władca mongolski, Attyla – wódz Hunów, a także Napoleon Bonaparte i Adolf Hitler⁵⁶. Poza Stanami Zjednoczonymi także międzynarodowa polityka Unii Europejskiej poddana została ocenie anarchistów. *Confédération nationale du travail – Vignoles* za pośrednictwem czasopisma „*Afrique Sans Chaines*” krytykowała Europę za zawarcie umów z państwami Afryki, które bazowały na ideowych podstawach kolonializmu, a ich celem była grabież zasobów byłych kolonii⁵⁷. Anarchiści konstatawali, że od XIX w. kapitalizm opierał się na nierównym rozwoju świata, do czego służyły mu skorumpowane rządy, zaś sama globalizacja kapitalizmu nie zmniejszyła różnic między obszarami geograficznymi i klasami społecznymi⁵⁸. Ubóstwem tłumaczyli migracje mieszkańców Afryki do Europy, usprawiedliwiali też działania somalijskich piratów, wymuszających okupy i grabiących statki na wodach Rogu Afryki od lat 90. XX w. Anarchiści insurrekcyjni wzywali nawet do solidarności z nimi⁵⁹.

Aktywiści z Rosji przestrzegali przed globalizacją jako zjawiskiem nie nowym, ponieważ będącym kolejną próbą ustanowienia panowania nad światem, także z zastosowaniem siły militarnej⁶⁰. Irlandzcy anarchiści „kapitalistyczną globalizację” porównali z „imperializmem”. Rozumieli przez to zdolność wybranych państw do dyktowania warunków handlowych innym krajom w skali lokalnej i globalnej. Mia-

⁵⁵ R. Wi en i a w a, *Wolnościowa krytyka globalizacji ekonomicznej* (za: <http://www.czs.zbzz.net/index.php?d=public&x=antyglobal&id=119>), Zielona Góra 2007, s. 2-6.

⁵⁶ Г. Константинов, *Глобализация и антиглобализъм*, „Свободна мисъл” nr 1 (196), 2007, s. 4-5.

⁵⁷ *L'Europe du capital tente. Une nouvelle offensive sur l'Afrique*, „*Afrique Sans Chaines*” nr 2, 2008, s. 4-5; zob. też: V. Adeleke, *What Africa really wants*, „*Freedom*” nr 10, 2003, s. 1.

⁵⁸ *Manifeste pour une Alternative libertaire. Un combat anti-impérialiste*, 27.04.06, <http://alternativelibertaire.org/spip.php?article75> (data wejścia na stronę 6.08.10); International of Anarchist Federations / Internationale des Federations Anarchistes, *Aspectos de la dominacion y la explotacion mundiales*, Lyon, 1997, <http://www.nodo50.org/tierraylibertad/documentosifa.html#7> (data wejścia na stronę 8.08.10).

⁵⁹ [An anarchist from Livorno – Italy], *Against control technologies, against the prison society*, „325” nr 7, 2009, s. 40.

⁶⁰ Ассоциация Движений Анархистов, *Программа*, XXI Съезд, г. Питер, 22-25.08.08, <http://vintovka.front.ru/programma.htm> (data wejścia na stronę 15.08.10); Ассоциация Движений Анархистов, *О глобализации*, XIV Съезд, Питер, 9.09.01, <http://vintovka.front.ru/14ada2001-03.htm> (data wejścia na stronę 15.08.10).

ła ona przejawiać się także w dostępie do surowców, działalności baz wojskowych, kontroli przepływu taniej siły roboczej i importowaniu przez biedne kraje maszyn i gotowych wyrobów. Państwami imperialistycznymi byłyby zatem te, które były stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych (Chiny, Francja, Rosja, Stany Zjednoczone i Wielka Brytania) i państwa G8 (poza Francją, Wielką Brytanią, Rosją i Stanami Zjednoczonymi, także Niemcy, Włochy, Japonia i Kanada). Przedsiębiorstwa w nich działające oraz organizacje i instytucje przez nie kierowane, zdaniem anarchistów przyczyniły się do zbudowania w nowym stuleciu neoliberalnego porządku. Poza G8, która reprezentuje interesy najbogatszych państw oraz Organizacją Narodów Zjednoczonych, do ich grona anarchiści zaliczyli następujące: Światową Organizacją Handlu, która została założona w 1994 r., będąc kontynuacją Układu Ogólnego w Sprawie Taryf Celnych i Handlu, Bank Światowy, który został założony w 1944 r., Międzynarodowy Fundusz Walutowy, który powołany został w ramach działalności ONZ również w 1944 r.⁶¹ Antyglobaliści, czego przykładem byli anarchiści z Czech i Słowacji, uznali, że globalizację gospodarczą promowały także: Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu, *NATO* i Unia Europejska⁶².

Anarchiści weszli w skład antyglobalizacyjnego protestu przeciwko działalności Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego. W ramach działań propagandowych przeciwko spotkaniu ich przedstawicieli w Pradze w 2000 r., oskarżali je o utrzymywanie się z długoterminowych kredytów udzielanych najbiedniejszym państwom i wyniszczanie ich gospodarek, ponoszenie kosztów spłaty kredytów przez społeczeństwa tych państw, malwersacje czynione przez polityków, związki z dyktaturami państw Ameryki Południowej oraz rządami Indonezji i Chin, promowanie neoliberalnej polityki ułatwiającej przepływ kapitału do państw, w których siła robocza jest najtańsza, przez co następuje wymuszanie ograniczeń w prawach pracowników i związków zawodowych, narzucanie nowych wzorów kulturowych w ramach ujednoliconej konsumpcji, dławienie autonomii wspólnot lokalnych i samorządności, sprzyjanie działaniom korporacji, które przyczyniają się do niszczenia planety, wyobcowanie władzy⁶³. *Iniciativa Proti Ekonomické Globalizaci* (Inicjatywa Przeciwko Ekonomicznej Globalizacji), która była organizatorem wystąpień w Pradze, również podkreśliła antyspołeczny wymiar funkcjonowania Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego⁶⁴. Czeska i słowacka satyra sformułowała swój protest także w formie obrazu, który przedstawiał ludzi wchodzących do maszyny w kształcie symbolu dolara, wytwarzającej „wzrost gospodarczy”, z której wychodzili żebracy⁶⁵.

⁶¹ Workers Solidarity Movement, *Capitalist Globalisation and Imperialism*, 2004, <http://www.wsm.ie/content/capitalist-globalisation-and-imperialism> (data wejścia na stronę 8.08.10).

⁶² Československá anarchistická federace, *Manifest*, 2000, http://www.csaf.cz/manifest_2000.php (data wejścia na stronę 19.06.10).

⁶³ 8 powodów, dla których trzeba było pojechać do Pragi i zaprotestować przeciwko polityce Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego, „Mać Pariadka” nr 4, 2000, s. 3.

⁶⁴ „Konfrontace” nr 9, 2000, s. 2; „Pracownicza Demokracja” nr 23 (75), 2000, s. 12.

⁶⁵ „Existence. Anarchistická revue” nr 9, 2000, s. 11.

W tym kontekście anarchiści skrytykowali także państwa, których gospodarki należały do grona największych i przodujących. Polityka państw G8 w interpretacji ruchu anarchistycznego polegać miała na zapewnieniu rozwoju swoich gospodarek kosztem krajów Południa⁶⁶. Spotkania w ramach G8 to dowód na brak posłuchu dla oczekiwań społecznych, związanych choćby z żądaniem anulowania długów państwu Afryki⁶⁷. G8 jest zatem formą utrwalenia podziału świata na bogatą Północ i biedne Południe, o czym świadczy polaryzacja dochodów ludności na świecie – uznali anarchiści⁶⁸.

Rosnące dochody najbogatszej części ludności na świecie i towarzyszące temu ubóstwo były jedną z głównych przyczyn krytyki globalizacji. Irlandzcy anarchiści zwrócili się przeciwko globalnej dychotomii ludności, podzielonej barierą dochodów. Już bowiem w 1960 r. przychody najbogatszych 20% populacji świata były 30 razy większe niż najbiedniejszych 20%. Współcześnie stały się ponad 60 razy większe. Anarchiści przytoczyli dane ONZ, według których aktywa 200 najbogatszych ludzi na świecie były większe niż łączny dochód najbiedniejszych 41% ludzi⁶⁹. Debi Barker i Jerry Mander – autorzy *ABC globalizacji*, elementarza poczytnego wśród uczestników ruchu anarchistycznego, przytaczali dane kilku instytucji, według których amerykańscy dyrektorzy generalni zarabiali przeciętnie 419 razy więcej niż szeregowi pracownicy, stawki godzinowe średnio zarabiających pracowników skorygowane wskaźnikami inflacji były w 1999 r. o 10% niższe niż 25 lat wcześniej, najbogatsze 20% społeczeństwa Stanów Zjednoczonych było w posiadaniu 84,6% całego bogactwa kraju, majątek 475 światowych miliarderów był równy rocznym dochodom przeszło 50% ludności świata, spośród 100 największych organizmów gospodarczych 52 to korporacje, a 48 to państwa, 200 największych korporacji transnarodowych zatrudniało 0,5% globalnej siły roboczej⁷⁰.

O utrwalanie materialnych podziałów społecznych anarchiści oskarżali korporacje transnarodowe. Abstrahując od różnic w stanowiskach anarchistów w zakresie określenia roli państwa w relacjach z korporacjami transnarodowymi i międzynarodowymi instytucjami finansowymi, zgadzali się oni w osądach ich niedemokratyczności i antyspołecznych celów. Według publicystów ruchu antyglobalizacyjnego to Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy doprowadziły do zmiany struktur gospodarczych państw, które zostały uwikłane w niekończące się pożyczki, które z kolei stały się „furtką” dla działań korporacji⁷¹. Te natomiast, stawiając swój

⁶⁶ [Negres Tempestes i Col·lectiu Catalunya], *Blocs i bloquets negres a les manifestacions de l'11 de setembre*, „Catalunya” nr 90, 2007, s. 18.

⁶⁷ *Debt relief & Democracy*, „Anarchist News” b. nr, b.d.w., s. 1.

⁶⁸ *What's wrong with the G8*, „Anarchist News” b. nr, b.d.w., s. 2.

⁶⁹ *Globalizacja - koniec epoki imperialnej?*, http://www.wsm.ie/news_viewer/1536 (data wejścia na stronę 8.08.10).

⁷⁰ D. B a r k e r, J. M a n d e r, *ABC globalizacji. Elementarz opracowany przez Międzynarodowe Forum ds. Globalizacji*, przekł. J. P. Listwan, Łódź 2003, s. 23.

⁷¹ [Robo], *Praga. Komentarze komentarzy*, „Versus” nr 6, b.d.w. ok. 2000, s. 2.

zysk ponad realizację potrzeb społeczeństw głównie państw Afryki, Azji i Ameryki Południowej, w których działały, doprowadzały do pauperyzacji ich ludności. Publicystyka prasowa ruchu antyglobalizacyjnego dowodziła, że konsekwencją tego było podporządkowanie się ludności pracodawcom korporacyjnym, którego celem stało się zachowanie życia w ogóle. Korporacje nie tylko nie przestrzegały praw pracowniczych, ale także praw człowieka. Władze państw wymienionych regionów nie mogły lub nie chciały wpływać na korporacje. Stąd według anarchistów, jeśli władza praw ekonomii niesie takie skutki, należy prawa te zlikwidować. W zamian postulowali oparcie się na ogólnej zasadzie współpracy w imię konieczności zaspokajania potrzeb wszystkich ludzi.

W tym kontekście, analizując przemiany gospodarcze w Europie Środkowej i Wschodniej, anarchiści koncentrowali się nie tylko na materialnych konsekwencjach transformacji, ale także na procesie przejmowania władzy nad przedsiębiorstwami przez dawne elity partyjne i alienacji nowych elit od społeczeństwa. Krytyka ta miała dowodzić bezzasadności istnienia władzy w ogóle, miała obnażać jej cechy i uświadamiać brak możliwości realizacji idei wolności w ramach państwa kapitalistycznego. Czescy i słowaccy działacze uznali, że przemiany rozpoczęte w 1989 r. były zmianą projektu zarządzania kapitałem⁷². Anarchiści określili mianem mitu demokrację i kapitalizm jako równające się dobrobytowi⁷³. Według nich reformy kapitalistyczne powodowały utrwalanie podziałów społecznych na bogatych i biednych⁷⁴. Reformy w Polsce zostały skrytykowane przez anarchistów wezwaniem do dymisji „Balcerowicza, Bieleckiego, Boniego oraz innych zwolenników odbudowy kapitalizmu poprzez uderzenie po kieszeni i tak ogromnie zubożałego społeczeństwa”⁷⁵. Leszka Balcerowicza nazwano wampirem⁷⁶. Na stronach bułgarskiej grupy „Васил Икономов” oceniono, że po 12 latach przemian Polskę zamieszkuje zdemoralizowany naród, cechujący się rażącymi nierównościami społecznymi, a także umierająca gospodarka⁷⁷. Analizując przykład Stoczni Gdańskiej ostatniej dekady XX w., oskarżano liderów NSZZ Solidarność z lat 80. o zapewnienie sobie udziału w profitach z transformacji gospodarczej i zapomnienie tych, którzy wspólnie z nimi

⁷² [Tridni Valka], *On the anniversary of the so-called „Velvet revolution” in Czechoslovakia 1989* (za: www.tridnivalka.tk), <http://libcom.org/library/anniversary-theso-called-velvet-revolution-czechoslovakia1989> (data wejścia na stronę 3.08.10).

⁷³ *NATO a Slovensko*, „Zdola!” specjalne wydanie, 2002, s. 2.

⁷⁴ „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 31, 2008, s. 45.

⁷⁵ Międzymiastówka Anarchistyczna, *Balcerowicz – stop!*, „Syndykalista. Biuletyn uliczny Międzymiastówki Anarchistycznej” nr 3-4, 1991, s. 1.

⁷⁶ *Against liberalization of the labor code*, http://abb.hardcore.lt/joomla/index.php?option=com_sya&task=cat&catid=58&Itemid=56 (data wejścia na stronę 9.08.10).

⁷⁷ В. М а р г е р и т, *Полиа боледува от либерализма (какво остава от мечтите на „Солидарност”)*, <http://ikonov.a-bg.net/> (data wejścia na stronę 5.08.10).

strajkowali, a następnie tracili zatrudnienie⁷⁸. Rumuńscy anarchiści skrytykowali udział w procesie prywatyzacji dawnych polityków zaangażowanych we wspieranie systemu rządów Nicolae Ceaușescu. Mieli oni zbudować własny „kapitalistyczny system”⁷⁹. Przedmiotem zainteresowań ruchu anarchistycznego były także przemiany gospodarcze na Bałkanach. Anarchiści z Bośni i Hercegowiny opisywali przykład przedsiębiorstwa w Tuzli, które funkcjonowało przez cały okres wojny. Według nich upadło ono, gdyż zarząd nie płacił pracownikom i nie regulował rachunków, ale wydawał ogromne kwoty na inne dobra luksusowe. Tymczasem władze państwa zapowiadały kontynuację prywatyzacji⁸⁰. Serbscy anarchiści wskazywali na rosnące bezrobocie i dysproporcje między ludźmi zamożnymi i ubogimi. Skrytykowali reformy narzucone przez międzynarodowe instytucje finansowe i Unię Europejską, prowadzące do dalszego utrwalania ubóstwa⁸¹. Wspierał ich amerykański uczonec i przeciwnik międzynarodowej polityki Stanów Zjednoczonych Noam Chomsky, który wystosował list do premiera Serbii zawierający sprzeciw wobec polityki prowadzonej wobec jednego z przedsiębiorstw. Zbankrutowało ono, w wyniku czego setki osób straciły pracę⁸².

Ostatnim elementem anarchistycznej analizy gospodarczej ścieżki globalizacji była ocena przyczyn i skutków kryzysu finansowego na świecie, który rozpoczął się w 2007 r. w Stanach Zjednoczonych. Anarchiści najczęściej za kryzys obwiniali same mechanizmy gospodarki rynkowej, które doprowadziły do globalizacji kapitalizmu⁸³, a także „chciwość kapitalistów” pozostających poza kontrolą społeczną⁸⁴. Skutkiem kryzysu były działania antyspołeczne, które portugalscy anarchosyndykalisci usystematyzowali, wyliczając zwolnienia z pracy, niewypłacalność i upadłości przedsiębiorstw, ograniczanie czasu pracy i wynagrodzeń, zawieszanie umów o pracę, wcześniejsze „dobrowolne” emerytury⁸⁵. Celem było natomiast – stosując terminologię publicystów francuskiego czasopisma „Anarchosyndicalisme!”,

⁷⁸ L. A k a i, *25 years after Solidarnosc (Solidarity): the heroic struggle questioned*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 20, 2005, s. 21.

⁷⁹ [Abb], *Interview with Romanian anarchist*, http://abb.hardcore.lt/joomla/index.php?option=com_easyfaq&task=view&id=231&Itemid=56 (data wejścia na stronę 9.08.10).

⁸⁰ *Interview with anarchist from Bosnia & Herzegovina*, „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” nr 17, 2004, s. 8.

⁸¹ A. G r u b a Ć i ć, *Interview with Activists of Freedom Fight*, w: *Talk on Anarchism*, Belgrade 2008, s. 99.

⁸² *Pismo Noama Čomskog predsedniku Srbije, premijeru i ministru policije*, „Glas Radnika” nr 5, 2009, s. 3.

⁸³ Workers Solidarity Movement, *The crisis in capitalism and the anarchist response*, 2010, <http://www.wsm.ie/content/crisis-capitalism-and-anarchist-response> (data wejścia na stronę 8.08.10).

⁸⁴ Grupo Anarquista Tierra – FAI, *La crisis*, http://www.nodo50.org/fai-ifa/textospanfletos_files/pdf_files/La%20Crisis-28%20Marzo.pdf (data wejścia na stronę 8.08.10); A. Mota, *Será que os parasitas „foram longe demais”?*, „Boletim Anarco-Sindicalista” nr 28, 2008, s. 1.

⁸⁵ Associação Internacional dos Trabalhadores – Secção Portuguesa, *„Lutar contra a crise”?* *Lutar contra o capitalismo!*, „Boletim Anarco-Sindicalista” nr 31, 2009, s. 1 i 12.

„zaspokojenie apetytów kapitalizmu”⁸⁶. Celem zaś kapitalizmu był sam proces – jak zauważyli publicyści rosyjskiego czasopisma „Либертарная мысль”: „Jeśli potrzeby społeczne zostaną zrealizowane, wówczas kapitalizm umrze!”⁸⁷.

Dla anarchistów polaryzacja społeczeństwa w systemie gospodarki kapitalistycznej, wzmocniana przez jej kryzys, była przejawem władzy elit politycznych i ekonomicznych. Społeczeństwa, z uwagi na ograniczenia w dochodach i niedostateczne zasoby środków finansowych zmuszane były do wyboru określonego sposobu życia, polegającego na sprzedaży wiedzy, umiejętności i siły fizycznej za niskie wynagrodzenia. To stanowi o braku możliwości w wyborze sposobów życia, a zatem o braku wolności. „Uspołecznienie”, czy też „zsocjalizowanie” kapitalizmu anarchiści traktowali jako mit bowiem kapitalizm uznali za system niesterowalny społecznie. Rządziły w nim prawa ekonomii, które przysparzały zysków właścicielom przedsiębiorstw i bezosobowym korporacjom. Dlatego według anarchistów tylko likwidacja kapitalizmu mogła doprowadzić do realizacji postulatu wolności.

Ruch anarchistyczny wniósł do myśli antyglobalizacyjnej istotny element maksymalistycznej krytyki procesów politycznych, gospodarczych i kulturowych początku wieku. Deklarowany cel anarchistyczny – wolność, ujmowany był w formie zmaksymalizowanej, realizowany był jednak w formie protestu antyglobalizacyjnego, czyli minimalistycznie. Anarchistyczny sprzeciw wobec władzy (wszelkiej i narzuconej) nadal podyktowany był programowym celem jej zlikwidowania, ale takiego zadania nie stawiały sobie inne ruchy tworzące protest. Antyglobaliści dążyli bowiem do radykalnych reform władzy (państw i gospodarki światowej), zaś anarchiści sprzeciwiali się jej istnieniu. Antyglobaliści dążyli do przywrócenia zasad sprawiedliwego rozdziału dóbr i efektów globalizacji, zaś anarchiści sprzeciwiali się istnieniu ośrodków rozdziału tychże dóbr. Z drugiej strony, anarchiści wewnątrz protestu nadawali mu wymiar maksymalizujący, tj. dążąc do likwidacji władzy radykalizowali pozostałe elementy protestu, a stosując ekstremistyczne formy walki, tworzyli obraz radykalizmu całego protestu.

⁸⁶ *La planete en etat de choc*, „Anarchosyndicalisme!” nr 118, 2010, s. 2.

⁸⁷ [Стас], *Почему капитализм и государство обречены*, „Либертарная Мысль” nr 3, 2009/2010, s. 14.

ABSTRACT

The anarchist movement operating in Europe constitutes an element of an international (in composition) and global (in scope) anti-globalization protest. It does not oppose all the aspects of globalization but only those which are discrepant with the goals and values of anarchism formulated already in the 19th century. It co-creates, inspires or participates in such anti-globalization network movements as: No Border, Food Not Bombs, No One Is Illegal, People Global Action, Reclaim the Street, Critical Mass. Above all it opposes economic neo-liberalism and the consolidation of power, this time not just as the institution of the state but also as economic and financial centres.